

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ GİRİŞ

I. İNSAN FELSEFESİNİN TARİHİ ve TEORİK TEMELLERİ

1. Felsefe Tarihinde İnsan Felsefesi
2. Kültürel ve Felsefi Antropoloji Üzerine Çağdaş Teoriler
3. İstanbul Felsefe Çevresi'nde İnsan Felsefesi Geleneği
4. Antropogonia: İnsanın Zihin Felsefesinde Temellendirilişi

II. İNSAN OLMANIN FENOMENOLOJİK SÜREÇLERİ

1. Zekânın Evrimi ve Düşünmenin Evrenselleşmesi
 - 1.1. *Homo historicus* - Tarihsel İnsan
 - 1.1.1. *Homo aestheticus* – Estetik İnsan (Paleolitik Çağ)
 - 1.1.2. *Homo economicus* – Ekonomik İnsan (Neolitik Çağ)
- Sonuç: Keyif – Çalışma Dikotomisi

2. Hakikat Problemi ve Nesnenin Genelleştirilmesi
 2. 1. *Homo loquens* – Konuşan İnsan
 - 2.1.1. *Homo sapiens* – Bilen İnsan (İlkçağ)
 - 2.1.2. *Homo esperans* – Umut eden İnsan (Ortaçağ)
- Sonuç: Bilme – Umut etme Dikotomisi

3. Özgürlük Problemi ve Öznenin Bireyselleştirilmesi
 3. 1. *Homo socialis* - Toplumsal insan
 - 3.1.1. *Homo moralis* – Ahlak İnsanı (Modern Çağ)
 - 3.1.2. *Homo ludens* – Oyuncu İnsan (Postmodern Çağ)
- Sonuç: Ödev - Oyun Dikotomisi

III. TARİHSEL İNSANIN AKILLILIK PROBLEMİ VE ESTETİĞİN EVRENSELLEŞTİRİLEBİLİRLİĞİ

SONUÇ

ÖNSÖZ

“İnsanlık tarihi” insanlık tarihi değildir. İnsanlık tarihinden gördüğümüz en çarpıcı konu insanlığın erkeğin elinde rayından çıktığı, on iki bin yıl önce tarıma geçmekle birlikte insanlık tarihinin daha başlangıcında son bulup bir erkeklik tarihine döndüğü ve insanlık tarihinin insanın ne olmadığına tarihi olduğudur. Ortaya çıkan psikolojik açmazlar sonucu çağdan çağa yitirilen her bir insani nitelik, alet kullanan veya bilen insan gibi, o çağın insan tipini abartılı bir fenomen olarak ortaya koymuştur. Bu kitap teorik bir negatif film karesinde insan fenomenini verip pozitifini kendimizin basmasını istiyor. İnsanlık tarihi bize ne olduğumuzu göstermekle ne olmamamız gerektiğini anlatıyor. Bu tarih bize kadının ne olduğunu gösteremiyor çünkü önce kadın ardından erkek köleleşerek adım adım tarihten silinmiş. Kadın güya “uygarlık” denen tarihin başlangıcından itibaren kendini gerçekleştirme olanağını adım adım yitirmiş, gizil bir güçtür. Erkek ise uygarlık tarihinde defalarca, kusana kadar kendini gerçekleştirmiştir fakat ortaya çıkan sonuç da onun insanlık ekseninden çıktığını gösterir. Toprak Ana *Gaia* ile işini bitirip şimdide genç Mars’a gözünü dikmesi onun uygarlaştığını değil, aksine, aynı hayvan olduğunu gösteriyor. Bu uygarlaşmayan insanlık tarihinde gizil kadın ve etkin erkek cinsleriyle insan türsel olarak kendine yabancılaşmıştır. Sonunda hepimiz insan olma probleminin, insanlığımızı bulmanın eşliğinde duruyor, tarih içinde kaybolan insanı arıyoruz.

İnsan felsefesinin geleneksel akademik adı felsefi antropolojidir ve birbirlerinin yerine kullanılabilirler. İnsanın olan gerçekliğini bilimsel olarak ele alan kültürel antropolojiye karşın, felsefi antropoloji insanı ideal bir varlık olarak ele alır, onun doğal yetilerinin en olgunlaşmış, en yetkin halini insan doğası olarak hayal eder. Bu durum felsefe karşısında kurumların ve filozof karşısında insanların hoşnut olmadıkları bir yetersizlik ve rahatsızlık duymalarına da neden olur. Ne var ki, diğer yandan da doğru tanımlanmış bir ideal ilkörneğin ölçüt olarak alınması gelişmeyi teşvik etmenin ve gelişmede bir yol kat etmenin dayanak, ölçüt noktası olması için gereklidir. Örneğin, tıpta zorunlu olarak ideal bir sağlık modeli üzerinden tanı konulur ve tedavi yapılır. Sağlığın yanlış tanımı tedavilerin hastalık üretmelerine neden olmaktadır.

İnsanın bir *Homo historicus*, tarihsel bir varlık olarak tanımlanması, antropolojik olarak, onun doğasının da değişmekte olduğunu anlatır. Fakat tarihte, dinsel köklerinden dolayı, geleneksel insan felsefesi insanı idealleştirilmiş bir modelle karşılaştırmış ve eksiklik, yetersizlik, günahkarlık duygularından insanın varoluş öyküsünü ve geleceğini kısılcına almıştır. Tarihselliğine ek olarak, felsefe bu defa da insanı özerk (otonom) ve akıllı bir varlık olarak akıllı değerlerle idealleştirmiştir. Oysa insan tarihsel süreçlerde yad erk (heteronom) ve akıldışıdır, yani doğa ve toplum tarafından davranışları belirlenmiş, kültürel, mitolojik, duygusal güdülenmelerle kararlar alan, doğal koşulların ürünü bir varlıktır. İnsanı doğanın ve tarihin üstünde, hayali bir ideal Logos’a, göksel bir akla bağlamanın ağır suçu Platon’a ve Platoncu ilahiyat teorilerine aittir. Platoncu ilahiyatlara göre, insan var olmakla eksikli, kirli,

suçludur ve hayatı boyunca tövbe ederek, ezik olarak, ezen-ezilen, kul-efendi dikotomisinde yaşamalıdır. Bilen bir varlık olarak *Homo sapiens* felsefenin elinde kendini yaratan akıllı bir birey iken, antropolojinin elinde toplumsal bir kültür varlığıdır. Geleneksel felsefe, etik bağlamında ahlakı, ahiret sorgulaması gibi, bireysel vicdanın akılcı ilkelerle yargılanmasına bırakırken, antropoloji, kültürel bir toplu davranış alışkanlığına dayandırır ve insanı suçlamaz.

Geleceğe uzanan insanının canı burnundadır ve bu tarihsel çöplüğü daha fazla taşıyacak güce ve isteğe de sahip değildir. Burada sergileyeceğimiz Antropogonia teorisi bize, bu tarihsel, teorik illüzyonlara karşı teorik temelleri atılmış yeni bir duvar oluşturmakta ve insan felsefesini olması gereken yerine, yani uygar insanın kendini yerleştirebileceği doğal özgürlük zeminine geri koymayı denemektedir. Bu teorinin kendisi bile kendisini bir hakikat değil, enstrümantal bir model olarak sunmaktadır. Teoriler model olmaktan çıkartılır da hakikatmiş gibi sunulursa, seçkinci ve ezici bir yüksek felsefe ve kültür oluşturur veya insanın ulaşamadığı yüce bir dine dönüşür veya ruhsuz bir pozitivist bilim dinine dönüşür. Teorinin sınırlarını zorlamamalı, doğru belirlemeli, teoriye karşı mesafemizi korumalı ve yetkiyi pratiğe, uygulamada insan olmanın sonsuz karmaşası ve inceliklerine bırakmalıyız. Teoriler ve kavramlar bize teorilerimizi, kavrayışımızı daha hızlı değiştirme dinamizmi kazandırmalıdır, onlara bağlanma, inanma ile kendi varoluşsal eksenimizden bizi saptırmamalıdır.

Buradaki teorik iddialarımızın arkasında yatan teori dışı öykü bu teorinin resmini tamamlamaya yardım edecektir. Bilinçaltıma yerleşmiş olan ve bana bu kitabı yazdıran arketip kaybolmaya yüz tutmuş İstanbullu insan tipidir. İstanbullu olmanın bazı eşsiz nitelikleri vardı. İstanbul uygarlıkların eksenidir ve Roma döneminden kalma Milyon Taşı ile de coğrafyadaki yeri Dünya'nın merkezi olarak sabitlenmiştir. İstanbullu bir yandan en az bir *Londaner* veya *Parisien* kadar Modern Avrupa'nın kültür ve erdemlerinin öncüsüdür, diğer yandan da Çin, Hindistan, Afrika'ya uzanan bir ticaret ağını, insan ilişkilerini, farklı insan tiplerini olumlayarak içinde barındırır. Akdeniz havzasında tarih boyunca ticaret yapan Levantenler, Araplar, Yahudiler, Rumlar, Ermeniler, Türkler, hepsi ile birlikte yaşayan bir sentez kültür ve ahlak sahibi olan, kısaca Roma ve Osmanlı'nın imparatorluk mirası üzerine oturmuş çok kültürlü, çok dilli, gezgin, Dünya'yı görmüş bir insandır bu. Filantropik, insan sever, hoşgörü sahibi, her farklılığın değerini bilen ve farklılıkların haklarını özgün yerlerine teslim edebilen, antropolojik bakış açısına sahip bir tarih gözgüsüdür. Mezopotamya'dan, Anadolu'da bizim topraklarımızdan başlayan, eski Dünya ile Avrupa-Amerika arasında, Asya ile Avrupa arasında, Doğu ile Batı, Güney ile Kuzey arasında kültürel bir kavşakta duran uygarlıkların sentezini, insanlık tarihinin ortak vicdanını, insan olmanın trajik kaderini, problematiğini taşır. İstanbullu olmanın temel niteliği, tarihin değişme hızına ve acımasızlığına karşı, yüzleştiği her trajedide masum bireysel öyküleri, iyiyi, güzeli kurtarmaya çalışan, uygun koşullarda kendini tehlikeye atarak insani değerleri korumaya alan, insan olmanın evrensel değerini risk almaya değer bulduğu her türden insana, kadına, erkeğe, çocuğa, hatta suçluya, hastaya ulaştırmaya çalışan bir insan olmasıdır. Bilime, sanata, dinlere ve gizemciliğe, felsefeye uzmanlık düzeyinde meraklıdır. Son derece kibar, asla kalp kırmayan, karşısındakinin olası hatalarını kolay aşmasına yardımcı olacak ileri hamleleri planlayacak kadar tolerans sahibi ve kötülük,

ikiyüzlülük, kurnazlık karşısında tedbirli, akıllıca gizli duvarlar ören bir stratejisttir. Üstelik dikkat çekmeyecek kadar zarif, özenli, özsaygısı yüksek, tam bir alçakgönüllülük örneğidir, kendisi değil, tarihe bıraktıklarıyla gurur duyar. İstanbul’da eğitim almış ve yaşamış olan Mustafa Kemal Atatürk bu insan tipinin tarihte yükselen en parlak yıldızıdır ve bizim ata modelimizdir. Kendisi de bir İstanbullu olan, Osmanlı veziri, şair, yazar Ziya Paşa’nın da *Terkib-i Bed*’inde (1870) dediği gibi, “Ayinesi iştir kişinin, lafa bakılmaz / Şahsın görünür rütbe-i aklı eserinde”. Şair Kamile Hanım’ın *Kamelya* kitabındaki (2016) “Tevazu” adlı şiirinde de aynı zarafeti görürüz: “Hava atmaya değil / Gönül yapmaya geldim / Bu Dünya bir pazardır / İyilik satmaya geldim / Ben günahkâr, kem kulum / Yok havam, yok gururum / Ziyetim tevazudur / Onu tartmaya geldim”.

Benim çocukluğum bu insanların son örneklerinin yaşadığı Fatih semtinde geçti. Fatih Camisi’nin avlusunda bulunan tarihi taş mektepte okudum. Dünya’nın her yerinden gelen insanlar İstanbul’un evrenselleşmiş Türk kültürüne, kibarlığına ve Türkçeye saygıyla uyum gösteriyordu. Dünya’nın gezdiğim pek çok ülkesinde de bazı yaşlılarda, bazen gençlerde de, İstanbullu olmanın bu temel niteliğine yaklaşan bir insan tipi gördüm. Tarihin gerçek öykülerinin tarihte ve medyada yazılanlarla neredeyse hiç bir ilgisi yok. Adsızlar Kulübü’nün gizli kahramanları tarih sayfalarının arasına gizlenmişlerdir, onları görecektir göz lazım. Yaşanan gerçekler anlatılanlardan bambaşkadır ve her dehşetli durumda bile insanlık vicdanının mucizevi bir pırıldayışını görme olasılığı gizlidir. En zayıf olan kişi ruhsal asaleti ile en güçlüyü yenebilir, bir anda cehennemi cennete çevirebilir. Başkası cennettir! Kitap boyunca okuyacağınız her satırın arkasında, hamlığını gizlememe yarayan, hemen her ulustan, kin tutmayan, taraf olmayan, benliğini, cinsiyetini aşmış, insanlığa adanmış kahramanlık öyküleriyle dolu bir dünyayı bana veren sayısız güzel insan var teşekkür edilecek. Bu kitabı onlardan beslenerek yazdım. Fakat değerli meslektaşım Doğan Göçmen’e, adını anarak teşekkür etmeyi bir borç bilirim çünkü kendisinin öncülüğü olmasaydı bu kitabı yazmazdım.

Bir insan felsefesi yazmak bir yandan bilimsel, gerçekçi bir soğukkanlılıkla teorik yargılar vermeyi, diğer yandan da gerçek insanların yaşadığı değerlere karşı ölçülü ve dengeli olmayı gerektirmekte. Çekinerek her ayrıntıyı doğru tartmayı ve sonunda da çekinmeden düşündürücü, doğru yargıları vermeyi bir insanlık borcu olarak görüyorum. Bu alanın ıssızlığında yazarlar, akademisyenler bilgeliklerine ve inançlarına güvenerek insana hem doğaüstü bir değer veriyorlar hem de gerçektışı düşünceler ve boş laflar üretiyorlar. Sonunda “insan felsefesi” başlığına uymayan veya birkaç eski filozofun görüşünde kalan, kullanım değeri olmayan yapıtlar çıkıyor ortaya. Bu kitapta insanın problemlerinin çözümleri değil fakat okurun çözüm aramasını kışkırtacak kadar dengeli, içtenlikli ve hakiki problemler mantığı ve akademik araştırma yapma altyapısı var.

GİRİŞ

Türkçede cinsiyetsiz olan “insan” sözcüğü aslen Arapçadır ve erildir, hiç kullanılma gereği duyulmasa da, dişil adı “*insâne*”dir. Kökü <‘ns> “yumuşak başlı, uyumlu, evcil” demektir, “alışıklık, yakınlık, uyumluluk” anlamına gelen “*ünsiyet*” sözcüğü de bu kökten gelir. Dinsel nakillerde Havva ile “yakınlaşmasından” dolayı Adem’e “uyumlanmış” anlamında “insan” adının verildiği söylenir. “Adem”in kökeni Sümerce “*adamu*” “dünyalı, toprağa ait” demektir. “İnsan” sözcüğünün arkaik köklerine uzandığımızda, Süryanice “*inaş*”, İbranice “*enüš*”, Akadça kavim anlamına gelen “*nišu*” sözcüklerine ulaşırız. Uygarlık tarihinin başlangıcında kadın cinsine verilen dişil adlar Akadça, Mısırcı kökenlerindeki gibi, “ikinci”, “eş” gibi anlamlarıyla, ona insanın, yani erkeğin ardılı, eki, türevi olmayı yükler. Tanrı’nın yarattığı ve muhatap aldığı insandır, erkektir. Erkek Tanrı ile, kadın erkek ile ilintilidir. Türkçe’de insana “kişi” denir ve erildir, kaynağı Sümerce “*giş*” olabilir. Yunanca insan için kullanılan “*anthropos*” sözcüğü de erildir, “erkek görünümlü” anlamına gelir. İngilizce “*human*” Fransızca “*humain*” sözcüğünden gelir, “erkeğe ait, özgü” demektir. “*Humain*”in Latince kökeni olan “*humanus*” “*humus*” (toprak, Dünya) sözcüğünden türemiştir ve “*humanus*”, hayvan veya tanrı değil, “dünyalı erkek, uygar, kibar, eğitilmiş, kentli, kilise üyesi bey” anlamında kullanılır. Ön-Almancada “*gumon*”, İngilizcedeki “*groom*” (damat) sözcüğü de aynı kaynaktan. Latince insan anlamındaki “*Homo*” da erildir, “insana-erkeğe özgü olan” şeklinde sıfat olan “*humanus*”un ad halidir. “*Homo*” adının tarihteki etimolojik köklerine indiğimizde de, “toprağa, çamura, Dünya’ya ait olan” anlamında, ön-Hint Avrupa dil grubundan “*-mō*”, “*ghmmō*” şeklinde gelip, Latince “*hemō*”, “*hemo*” ve sonunda “*homo*” şeklini aldığını görürüz. Sümercede de “*mu’u’a*” genç erkek için kullanılır. Hint Avrupa dil grubundan Farsçada da “*men*”, İngilizce yazılışıyla “*man*”, insanın birinci tekil kişisidir, aynı Türkçedeki “ben” gibi. İngilizcedeki “*crafts.man*” (zanaatların kişisi) ve Türkçedeki “eğit.men” gibi son ek “*-men*” Sümerceden geliyor olabilir. Aynı kaynaktan, Öztürkçe “*men*” sözcüğü “ben”in aslıdır ve Türkçedeki ilk kaydı Orhun Yazıtlarında bulunur; gırtlaktan çıkan ses zamanla burun ve dudaklara geçip “ben”e dönüşmüş olmalı. Orhun Yazıtlarında “men” diye konuşan kişi Bilge Kaan’dır ve erkektir. Buradan belki, “topraktan gelme” anlamının ve göğsüne vurup kendine veya kaynağına işaret etmenin doğal sesi olarak, kapalı “m” veya “ghm” sesinin Hint Avrupa ve Ural Altay dillerinin, hatta belki bilmediğimiz başka dillerin de bir ortaklaşması olduğu düşünülebilir.

Bu, beş bin yıllık, kısacık yazılı tarih öncesi, iki buçuk milyon yıllık insanlık tarihine baktığımızda ise, elimize geçen resim ve heykellerin ışığında şunu söyleyebiliriz: Tarih öncesi dönemde insanlar pek cinslere göre ayrılmamış, cinsler üzerinde bir üstünlük güdülmemiştir ve kadın erkekten daha çok doğal ve gizemli güçlere sahiptir. Liderlik, savaşçılık, avcılık, şifacı-rahiplik gibi öne çıkan toplumsal rollerde kadın da en az erkek kadar söz sahibidir, hatta doğum yapmasından dolayı yaratıcı bir kutsallık, bilgelik yüklenmiştir. Yaşam sıkı bir ortaklaşmacılık üzerine, komünal bir düzende kurulmuştur, çünkü başka türlü hayatta kalmak olanaksızdır. Yazı olmadığı için kullandıkları dillerde genel “insan” kavramı için cinsiyetsiz veya dişil bir adlandırma yapıp yapmadıklarını bilemiyoruz. Fakat insan olmayı, bugünkü gibi, erkek olmakla tanımlamadıkları kesin. İnsan olmanın tanımındaki bu ve benzeri dönüşümler tarıma geçişle olur. Bir “canlı küre”, biyosfer olan Dünya “anlam küresi”, semiyosfer olan bir kültürleşmiş insan dünyasına dönüşmüştür. Bu dönüşümün sonucu, Dünya’da canlı yaşamın sonunu getiren bir felaket olmuştur. Bizim de burada yapmaya çalıştığımız şey, Kopernik’in yarattığı astronomik devrime paralel bir şiddette ve anlamda, insanın doğal olarak içine yuvarlandığı insan merkezci (antroposentrik) ve insanbiçimci (antropomorfik) algılaya biçiminden ve bunun yarattığı illüzyondan insanı çıkartacak, nesnelliğin alışılmış sınırlarını zorlayacak kadar dürüst, dosdoğru ve tarafsız bir insan felsefesi teorisi kurmaktır.

İnsan felsefesi felsefe tarihinde ön plana çıkmamış, aksine arka planda bir tür temel görevi görmüştür. Tarihsel gereklilikler bağlamında felsefenin, dönem dönem, ahlak, bilim, siyaset felsefesi gibi alt dallarında temellendiğini görürüz. Büyük teorik değişim ve kriz zamanlarında felsefe kendini yeniden temellendirmek için insan felsefesi temellerine geri çekilir. Metafizik temelleri hakkında ileri-geri konuşmak için bile sonunda insanın ne olduğuna bakılır ve zihinsel yetilerinden, *cogito* zemininden başlayarak zihindeki bütün kurucu düşünme ilkeleri yeniden gözden geçirilir. İnsan felsefesinin bir felsefe dalı olarak doğmasına neden olan teorik koşullar da böyle bir tarihsel nedenselliğin sonucudur. Avrupa’da, insanlık tarihinde eşi görülmemiş dehşette iki Dünya Savaşı’nın süreçlerine koşut olarak, insanın Modern felsefedeki gibi sadece “akıllı” bir varlık olarak düşünme gücüne dayandırılmasının içindeki nevrotik tutkular, insan tanımını gerçekçi yönde genişletme gereği doğurmuştur.

Edmund Husserl’in fenomenoloji metodundan esinlenen Max Scheller insanı yukarıdan aşağı inen teorik bir tasarım olarak tanımlamanın hatasını görür ve insanı tarihte ortaya çıkan fenomenleri ile gerçekçi ve karmaşık yapısı ile aşağıdan yukarıya doğru tanımlamaya girişir. İnsan bilme yetisi dışında, arzulayan, seven, umut eden, korkan, inanan, v. b. nitelikleriyle de tanımlanmalıdır. Yirminci yüzyılda, bir yandan insan felsefesi alanında bu tür girişimlerin Almanya’da ortaya çıktığını fakat disiplinin kısırlaştığını, diğer yandan da Amerika’da bir bilim dalı olarak antropolojinin kuruluşunu ve ön plana çıkışını görürüz. Kültürel antropolojinin ve sosyal antropolojinin (siyaset sosyolojisi) çekişmeli ve zengin saha çalışmaları bilim dünyasına son derece önemli bilgiler kazandırmıştır. Diğer yandan, felsefe çevrelerinde de Cassirer’den Derrida’ya pek çok önemli filozof felsefi antropolojiye temel olabilecek türden, göz ardı edilemeyecek değerde görüşler ileri sürmüşlerdir. Bizim de yetiştiğimiz ve Türkiye’de felsefenin doğduğu yer olan İstanbul Üniversitesi de bir gelenek oluşturacak şekilde, çok çeşitli felsefi antropoloji teorileri üretmiştir. Kitabın birinci ana bölümü, böyle bir tarihsel ve teorik arka planı vermek için kurulmuştur.

Bütün bu büyük stratejik manevralara rağmen, insan felsefesinin belli başlı bir teorik temellendirilmesinin olmadığını, Kant’tan ve Hegel’den sonra o düzeyde bir felsefi antropolojik temellendirme yapılmadığını söyleyebiliriz. Günümüzde, nöroloji, beyin araştırmaları, yapay zekâ teknolojisi ve yapay sinir ağları alanlarındaki bilimsel gelişmeler yeni bir disiplin olarak zihin felsefesinin doğmasına neden olmuştur. Zihin felsefesi, zihin-beyin ilişkisinin ontolojik temellerinden başlayarak geleneksel felsefenin ele aldığı bütün konuları yeni bir söylem diline taşımaktadır ve çok da başarılıdır. Biz de bu kaynaktan gelen deneysel veriler ve matematiksel olanaklar doğrultusunda, Kant gibi, bilişsel kategorilerden başlayarak, insan zihninin topografik ve fonksiyonel bir modelini çıkarttık. “İnsanın oluşumunu” tanımladığı için adını, bu anlamda, “Antropogonia” koyduk. Bilincin yönelimlerini bu, bilişsel kategoriler üzerine oturtmakla, doğal olarak, insanın fenomenolojik temellerini tanımlamış oluyoruz. Searle’ün dediği gibi, bilinç yönelimlerden başka bir şey değildir. Felsefi antropolojinin temelini oluşturmak için gereksinim duyduğumuz öğeler de bilincin yönelimlerinden başka bir şey değildir. Bu durumda elimizde, bir insan felsefesi yazmak için üç teorik çerçeve bulunmaktadır: Felsefi antropoloji, kültürel antropoloji ve bir zihin felsefesi örneği olarak Antropogonia.

Antropogonia teorisinde zihinsel yetiler beynin biyolojik evrimine dayalı olarak, tarihsel bir oluşum hattı üzerinde tanımlanmıştır. Bilinç, kurucu çekirdek yönelimleri, psişik ve kültürel yönelimleri ile toplu olarak hareket eder ve ne kadar bilimsel ve nesnel olmaya çalışsa da öznel, teorik karmaşadan, illüzyona bulaşmaktan kurtulamaz. Kant bu nedenle bilişsel kategorilerin uygulanmasını sadece bilimsel deney nesneleriyle sınırlamayı teklif etse de bu yeterli değildir. Kategori uyguladığımız, yani düşündüğümüz sürece illüzyona bulaşmaktan

kurtulmanın yolu yoktur. Düşünmenin bütün fenomenolojik açılımları tarih tarafından belirlenmiştir. Bu nedenle, tarih de dördüncü bir teorik çerçeve olarak, hatta ana evrimsel teori olarak en geniş çerçevemizi oluşturmaktadır. Her çağda tarihi belirleyen belirli psişik ve kültürel yönelimler, diğerleri arasından, ön plana çıkarlar. Bu nedenle biz de ikinci ana bölümde, hem genel felsefenin alt disiplinlerini ve bir insan felsefesinin temellerini oluşturacak şekilde, insanı tanımlayan yönelimsel fenomenleri bir teorik temellendirilme sırasına dizdik, hem de tarihte öne çıkma sırasına göre insanın fenomenolojik niteliklerini aynı koştı sıraya yerleştirdik.

Tarihteki zihniyet dönüşümlerini metametodolojik bir teorik bakış açısıyla izleyebiliriz¹. Tarih öncesi 2,5 milyon yıllık Paleolitik dönemde, doğal bir varlık olarak insanın tarihselliği ile zihinsel yetilerinin estetik bütünlüğü aynı zamanda *Homo sapiens*'in zihninin teorik ve metafizik köklerinin atıldığı dönemdir. Ne var ki, M.Ö. 10000'de, Neolitik dönemde tarıma geçmekle insan, tarihinin en büyük eksen sapmasına uğrar. Bundan sonra insan her dönem ayrı bir savrulma yaşayacak ve her döneme bir bilinç yönelimi, bir psişik savunma mekanizması, bir kültürel problem damgasını vuracaktır. Tarıma geçmekle alet kullanan insanın bütün derdi çalışmak ve savaşmak olur. Bir anlamda Pandora'nın kutusu açılmış, Adem Şeytanla ve Havva ile yeni bir sözleşme imzalamaya girişmiştir. M.Ö. 3500'lerden sonra yazılı belgelerden okuduğumuz İlkçağ tarihi, dil kullanan insanın kentlerde yeni düzen kurduğunu ve patolojik bir saplantı içinde hakikati bilme ve kendine teorik bir hakikat üretme, kendi hakikatinin haklılığını savunmak gibi bilişsel bir hırsa büründüğünü görürüz. Bilen insan karakterinin en iddiacı, en uç örneğini Antik Grek sofistlerinde görürüz. 4'üncü yüzyıldan itibaren, Ortaçağ'da süper-Ego karşısında Egonun olgunlaşmamışlığını gösteren bir savunma mekanizması içinde, sürrealist hayaller üreten şizofrenik bir psikoloji, Hegel'in deyişiyle, bir "mutsuz bilinç" ortaya çıkar. Bu dünya yaşamından umudunu yitiren insan, umut eden bir varlık olarak gerçekliğini öldükten sonra yaşamaya başlayacağı adil ve güzel bir dünyaya bağlar. 15'inci yüzyıldan insan o kadar ağır bir nevrotik krizle çıkar ki, Modern Çağ'da tek derdi, toplumsal bir insan olarak, bu dünyada, gerçekçi koşullarda, özgürlüğünü kurabileceği, karşı konulamaz derecede meşru bir özne ve ahlak varlığı olmaktır. Aynı güdülenme Batı uygarlığının kendinden başka bütün uygarlıkları yok etmesiyle sonuçlanır. Sonunda, toplumsal ödevleri ile o derece kasılmış bir akıllılık iddiası üretilir ki, bir ahlak varlığı olmanın getirdiği acımasızlık 20'nci yüzyılda kendi uygarlığını da çökertir. Sonunda kendi öyküsüyle kökten hesaplaşan, estetik köklerini aradığı, gerçekliği oyun ile karşılayan, insani dokuya karşı daha duyarlı, çok farklı, öznel akıl yürütmelere tamamen açık, saf öznelci, akli reddeden bir Postmodern evreye geçilir. Yeni insan oyun oynayan bir varlıktır. Hatta psikolojik bir savunma mekanizması olarak, olgunluk içinde kendini insan hakları gibi erdemlerle bezemek ister. İşte, tarihsel bir varlık olarak insanın bütün bu tarihsel, psişik savrulmaların mantığından kendini kurtarması, zihinsel yetileri üzerinde estetik bir yaratıcılığı geri kazanması için, tarihin aklından bağımsız ve özgün bir akıllılığa, kendi zihninin eksenine, doğal insana geri dönmesi en son erektir.

¹ Meta-metodoloji tarihteki teorik metodolojilerin dönüşümlerini izlemek için geliştirdiğimiz bir meta-teoridir. Bu bize bilimin, sanatın, metafiziğin, mantığın tarih içinde ortak bir metodoloji ürettiklerinin tanısını koymaya ve paradigma dönüşümlerinin kırılım ve sürekliliğini izlemeye yarayan, kullanışlı bir dizi zengin tarihsel kategori verir. Bkz. Bilgiç. (2016). *Bilim, Felsefe ve Üniversite*; Bilgiç. (2024). *Geleceğin Felsefesi, Antropogonia (Resimli Özet)*.